

УДК 343.722

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.258361>

О. В. Кришевич,

канд. юрид. наук, проф.,

проф. кафедри кримінального права,
Національна академія внутрішніх
справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЦІЛЬОВЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ ЧИ ОДИН З ВИДІВ ШАХРАЙСТВА

У зв'язку із введенням воєнного стану було прийнято низку законів, що посилили кримінальну відповідальність за певні злочини, зокрема за нецільове використання гуманітарної допомоги, що виділяється на потреби громадян, які знаходяться в зонах ведення бойових дій або які були змушені покинути місце свого постійного проживання. В статі розкрито основні складові складу кримінального правопорушення нецільового використання гуманітарної допомоги, а саме на предмет «гуманітарна допомога», «благодійні пожертви» та «безоплатна допомога», також у чому полягає «порушення законодавства про гуманітарну допомогу» «прибуток» та «безоплатність». Акцентовано увагу на суб'єкті кримінального правопорушення нецільового використанні гуманітарної допомоги. Розглянуто проблемні питання при кваліфікації діянь щодо гуманітарної допомоги та відмежування від шахрайства.

Ключові слова: гуманітарна допомога, благодійні пожертви, безоплатна допомога, кримінальна відповідальність, прибуток, суб'єкт, шахрайство.

Постановка проблеми. У теперішній час в Україні надзвичайної актуальності набуває дослідження проблеми кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені в особливих умовах, пов'язаних зі збройною агресією Російської Федерації та в період воєнного стану в Україні. Через війну в Україні мільйони громадян були змушені покинути свої домівки та шукати прихисток як за кордоном, так і у інших регіонах нашої країни. Для підтримки людей, які переїхали з зон активних бойових дій, та забезпечення їх базових побутових потреб різні організації та самі українці надають різноманітну допомогу, серед з яких є гуманітарна. Крім того, КМУ постановою від 20.03.2022 № 329 спростив процедуру ввезення гуманітарної допомоги на територію України, запровадив декларативний

принцип її розмитнення, оскільки такі зміни суттєво полегшують та оптимізують логістичні процедури, проте й створюють ризик того, що гуманітарну допомогу використовуватимуть незаконно. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період воєнного стану» спрощено процедуру визнання соціально значущих товарів гуманітарною допомогою, перелік яких затверджений Кабінетом Міністрів України, без прийняття відповідних рішень про визнання їх гуманітарною допомогою. Постановою Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 р. № 224 затверджено перелік категорій товарів, що визнаються гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою в кожному конкретному випадку, на період воєнного стану. Тепер не потрібно отримувати довідки від ВЦА чи інших органів влади, аби завести гуманітарний вантаж. Запрацював сервіс із оформлення електронної декларації для ввезення гуманітарної допомоги через митний кордон України. Четвертого травня 2022 року запрацювала митна е-декларація для гуманітарних вантажів і тепер з будь-якої країни світу можна заповнити заздалегідь митну е-декларацію для гуманітарного вантажу, що пришвидшить проходження митниці та посприє зменшенню черг у митних пунктах. У той же час, враховуючи позитивні зміни в законодавстві, виявляються численні випадки використання товарів гуманітарної допомоги не за призначенням та з метою отримання прибутку, що фактично і стало причиною запровадження кримінальної відповідальності за такі дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що питаннями доцільності криміналізації щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги та шахрайство займалися такі вчені як: М. Хавронюк, О. Дудоров, Р. Мовчан, А. Савченко, О. Смаглюк, та інші вчені. Належний кримінально-правовий аналіз ст. 201-2 КК України є корисним для

правильної подальшої кваліфікації при відмежуванні кримінальних правопорушень проти власності та у сфері господарської діяльності.

Мета статті. Кримінально-правовий аналіз ст. 201-2 КК «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» необхідний для визначення понятійного апарату «гуманітарна допомога», «благодійні пожертви», «безоплатна допомога» і з'ясування, в яких випадках вчинюються кримінальні правопорушення і з якого моменту буде закінченим незаконний порядок отримання.

Виклад основного матеріалу. 03 квітня 2022 року набрав чинності Закон України від 24 березня 2022 року № 2155-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги». КК доповнено статтею 201² «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги»¹. Під *гуманітарною допомогою*, благодійними жертвами та безоплатною допомогою слід розуміти поняття, що визначені Законом України «Про гуманітарну допомогу»² та Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»³. Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог статті 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»⁴. Проте, на жаль, сутність поняття гуманітарної допомоги в законодавстві України не відповідає розумінню цього поняття, яке було закладено при формулюванні Конвенції Ліги Націй про створення міжнародного союзу допомоги на випадок катастроф.

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Редакція: 24.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14..>

² Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3835342-99>.

³ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.

⁴ Там само.

Предметом цього кримінального правопорушення виступає гуманітарна допомога, благодійні пожертви та безоплатна допомога, визначення яких наведено у Законах України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.99 р. та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 року. З положень Закону України «Про гуманітарну допомогу» вбачається, що *гуманітарна допомога* – цільова адресна безоплатна допомога, яка надається у грошовій або натуральній формі, у вигляді виконання робіт чи надання послуг. Отримувачами такої допомоги є особи, які потребують її з огляду на свій соціальний статус, матеріальну незабезпеченість, важке фінансове становище або у зв'язку з виникненням надзвичайного стану, такого, як стихійне лихо, аварії, катастрофи тощо. Відмінністю гуманітарної допомоги є те, що певні товари, роботи чи послуги можуть бути визнані як гуманітарна допомога лише за рішенням уповноваженого державного органу. Під поняттям *благодійних пожертв* слід розуміти безоплатну передачу благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, які можуть визначатись між сторонами у договорі про пожертву. У свою чергу, благодійна допомога є наданням гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної чи інших видів компенсацій донорам (полягає у пересилці, виконанні робіт або наданні певних послуг). Поряд з цим, Закон «Про благодійну діяльність та благодійні організації»⁵ містить загальні формулювання, відповідно до яких суб'єкти благодійної діяльності і посадові особи органів виконавчої влади та місцевого самоврядування несуть цивільно-правову, адміністративну, дисциплінарну та кримінальну відповідальність за порушення законодавства про благодійну діяльність у порядку, встановленому законом, тобто притягнення до відповідальності можливе, лише якщо діяння містить склад певного правопорушення.

⁵ Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.

Порушеннями законодавства про гуманітарну допомогу, що тягне за собою кримінальну відповідальність виступає: використання гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням; використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку; нерозміщення та/або несвоєчасне розміщення спеціально уповноваженими державними органами з питань гуманітарної допомоги рішення про визнання товарів (предметів) гуманітарною допомогою на своєму офіційному веб-сайті; ненаправлення та/або несвоєчасне направлення спеціально уповноваженими державними органами з питань гуманітарної допомоги рішення про визнання товарів (предметів) гуманітарною допомогою до органів доходів і зборів та інших державних органів; порушення органами, які безпосередньо здійснюють державний санітарно-епідеміологічний, ветеринарно-санітарний, фітосанітарний, екологічний та радіологічний контроль товарів (предметів) гуманітарної допомоги, строків проведення відповідних видів контролю товарів (предметів) гуманітарної допомоги.

Необхідно акцентувати увагу, що продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги; використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги з метою *прибутку*; укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, тобто сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати, а також мета отримання прибутку можуть бути доведені за допомогою доведення фактичного отримання прибутку або замаху. Нецільовим використання гуманітарної допомоги вважається її присвоєння, продаж чи обмін на інші види товарів з метою особистої наживи. Ключовою ознакою є *безоплатне* та безкорисне надання допомоги виключно особам, які її потребують, або для чітко визначених благодійних цілей. Саме ці характеристики і є основним цільовим призначенням цих категорій, порушення якого тягне за собою настання певної відповідальності, а мета отримання прибутку може бути доведена за допомогою доведення фактичного отримання прибутку або

замаху. На даний час немає жодних змін до діючого законодавства, випадки коли гуманітарна допомога просто знищується чи відбувається її розтрата без відповідної мети збагачення чи отримання прибутку у період воєнного стану, крім того, не вказано у тексті закону, що продаж, використання та укладення правочинів щодо зазначених предметів мають бути передусім *незаконними*, а вказівка про незаконність лише у назві статті є недостатньою. Частиною 1 статті 201-2 КК передбачено, що кримінально-караним є саме продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги, використання благодійних пожертв (коштів, іншого майна, майнових прав), безоплатної допомоги або укладення інших правочинів саме щодо такого майна. Незважаючи на посилання в примітці на закон «Про гуманітарну допомогу»⁶, незаконні дії з іншими, крім товарів, видами гуманітарної допомоги (наприклад, незаконне справляння плати з набувачів гуманітарної допомоги за таку допомогу у виді виконання робіт, надання послуг) не можуть становити об'єктивну сторону складу цього правопорушення. Оскільки роботи та послуги в силу своєї юридичної природи не можуть продаватися, оскільки вони виконуються та надаються. Також роботи та послуги навряд чи можуть вважатися майном, оскільки згідно з ч.1 ст. 190 Цивільного кодексу майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки⁷. Отже, особа, яка незаконно з метою отримання прибутку використала в значному розмірі гуманітарну допомогу у вигляді виконання робіт або надання послуг не може бути притягнена до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 201-2 КК. Якщо буквально сприймати формулювання ч. 1 ст. 201-2 КК, може скластися хибне враження, що кримінальним законом карається, у тому числі, продаж особою (набувачем гуманітарної допомоги або бенефіціаром благодійної пожертви) товарів, правомірно отриманих нею як гуманітарна допомога або благодійна

⁶ Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3835342-99>.

⁷ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

пожертва, але для цілей юридичної визначеності слід було зазначити про таку ознаку вказаних дій, як незаконність, адже не будь-який продаж гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку є незаконним.

Аналізуючи склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК, застосуванню підлягатимуть інші норми, такі як ст. 185, 190, 209 КК. Порівнюючи ст. 190 і ст. 201-2 КК зазначимо, що, ст. 201-2 КК не передбачає обов'язкового заволодіння чужим майном, оскільки в ній ідеться лише про мету отримати прибуток, тобто для ст. 201-2 КК немає значення, чи отримав винний очікуваний зиск, крім того ст. 201-2 КК не обмежує способи вчинення правопорушення обманом або зловживанням довірою, тобто покупець усвідомлює, що він купує гуманітарну допомогу, і його це повністю влаштовує. А якщо звернемо увагу на ст. 190 КК, то вона визначає два загальних шляхи здійснення шахрайства: обман та зловживання довірою. Під *обманом* розуміється повідомлення неправдивих відомостей або навіть замовчування відомостей, які мають бути повідомлені (такі дії та бездіяльність обов'язково мають переслідувати мету заволодіння чужим майном або придбання права на майно). Обман може здійснюватися в будь-якій формі: усній, письмовій, в електронному повідомленні, через підробку документів чи листів. У випадку заволодіння коштами потерпілих шляхом продажу їм товарів гуманітарної допомоги не може виникнути питання про ідеальну сукупність кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 і ст. 201-2 КК, оскільки ці кримінальні правопорушення мають різний безпосередній об'єкт (ст. 190 КК – відносини у сфері власності, ст. 201-2 КК – відносини у сфері гуманітарної допомоги та благодійної діяльності), тому винний одним своїм діянням фактично посягає на обидва безпосередні об'єкти та вчиняє не одне, а два кримінальних правопорушення. Що стосується кваліфікуючої ознаки, яка полягає у прийнятому законодавцем *розмірі збитків*, з якого настає кримінальна відповідальність за протиправне діяння. Відповідальність починається із суми 434 175 (350

неоподаткованих мінімумів доходів громадян), тому що при недостатності суми реалізованих гуманітарних товарів, такі дії можуть бути кваліфіковані як замах на вчинення кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 201-2 КК. З іншої сторони, таке діяння при недостатності суми збитків, може охоплюватись іншим складом кримінального правопорушення за ст. 190 КК із відповідною частиною, в залежності від суми збитків. Ще однією практичної проблемою може стати процес внесення відомостей за ст. 201-2 КК до ЄРДР. Суть в тому, що предмети гуманітарної допомоги можуть бути реалізовані не одразу на суму більше 350 неоподаткованих мінімумів, а поступово, тоді їх дії охоплюватимуться єдиним умислом на реалізацію певної категорії товару на суму більше 350 неоподаткованих мінімумів і це буде продовжуваним кримінальним правопорушенням і може бути кваліфіковане за ст. 201-2 КК. Крім того, кримінальне правопорушення можна розглядати та кваліфікувати за ст. 190 КК, а кожен наступний епізод буде кваліфікуватись також за ст. 190 КК, однак вже з урахуванням ознаки повторності і чи варто при перевищенні суми в 350 неоподаткованих мінімумів доходів громадян об'єднувати злочини з ознаками повторності та перекваліфікувати на ст. 201-2 КК. У той же час виникає питання щодо розслідування кримінального провадження, оскільки підслідність щодо ст. 201-2 КК визначена за Службою безпеки України, а підслідність майнових кримінальних правопорушень (ст. 190 КК) належить поліції.

Суб'єктами кримінального правопорушення за ст. 201-2 КК, відповідно до положень Закону України «Про гуманітарну допомогу»⁸, а саме ст. 1, в сфері відносин отримання та передачі такої допомоги є три кола осіб: – донори (іноземні, вітчизняні) – юридичні та фізичні особи які надають допомогу; – отримувачі гуманітарної допомоги – такі юридичні особи, яких зареєстровано в установленому Кабінетом Міністрів України порядку в

⁸ Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3835342-99>.

Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги: благодійні, громадські, юридичні організації, тощо; – набувачі гуманітарної допомоги – фізичні та юридичні особи, які її потребують і яким вона безпосередньо надається. Отже, фізичні особи – це особи, які її потребують і яким вона безпосередньо надається. Юридичні особи – це особи, які зареєстровані в установленому КМУ порядку в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги. А саме: а) підприємства громадських організацій осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, а також підприємства, установи та організації, що утримуються за рахунок бюджетів, уповноважені ними державні установи та органи місцевого самоврядування, б) благодійні організації, створені у порядку, визначеному Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012⁹, в) громадські організації осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, Товариство Червоного Хреста України та його обласні організації, творчі спілки, а також громадські організації, створені для здійснення передбаченої їх статутними документами екологічної, оздоровчої, аматорської, спортивної, культурної, освітньої та наукової діяльності. г) релігійні організації, г) реабілітаційні установи для осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю, які мають відповідну ліцензію на здійснення реабілітаційних послуг, незалежно від відомчого підпорядкування, типу і форм власності. Але не може бути набувач допомоги, оскільки такі особи є кінцевими «споживачами» та на власний розсуд розпоряджаються вже отриманою допомогою, також не можуть бути і донори, оскільки тільки вони вирішують як, коли і на яких умовах надавати гуманітарну допомогу. Тому саме *отримувачі гуманітарної допомоги* є тими суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК, але отримувачами відповідно до Закону України «Про гуманітарну допомогу»¹⁰ можуть бути тільки юридичні особи. У той же час, відповідно до ст. 18 КК,

⁹ Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3835342-99>.

¹⁰ Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3835342-99>.

суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці з якого настає кримінальна відповідальність. Крім того, відповідно до ч. 2, 3 ст. 201-2 КК, службові особи не єдині суб'єкти, дії яких можуть бути кваліфіковані за вказаними частинами статті, тому в санкціях ч. 2,4 ст. 201-2 КК варто було б передбачити можливість застосування позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю або без такого.

Висновки. Не зважаючи на те, що прийняті зміни щодо гуманітарної допомоги є доволі доречними та відповідають вимогам сьогоденної ситуації, деякі їх положення потребують вдосконалення для того, щоб в подальшому уникнути як теоретичних неточностей, так і практичних непорозумінь, а саме що стосується суб'єкта цього кримінального правопорушення. Крім того, потребують вдосконалення правові норми щодо діяльності благодійної організації починаючи із моменту її створення, реєстрації, напрямів діяльності до прийняття рішення про ту чи іншу допомогу бенефіціарам та подальшого використання благодійних товарів (робіт, послуг).

Список використаних джерел

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.
2. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3835342-99>.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Редакція: 24.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

REFERENCES

1. Pro blahodiyynu diyal'nist' ta blahodiyini orhanizatsiyi: Zakon Ukrayiny vid 05.07.2012 r. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> [in Ukrainian].

2. Pro humanitarnu dopomohu: Zakon Ukrainy vid 22.10.1999 r. № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3835342-99> [in Ukrainian].

3. Kryminal'nyy kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. Redaktsiya: 24.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].

4. Tsyvil'nyy kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy. 2003. № 40-44. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].

Kryshevych O. V. Criminal responsibility for introductory use of humanitarian aid or one type of fraud

In connection with the imposition of martial law, a number of laws were passed that increased criminal liability for a number of crimes, one of them in the misuse of humanitarian aid allocated to the needs of citizens who are in combat zones or who were forced to leave their homes. permanent residence. The subject of this criminal offense is humanitarian aid, charitable donations and gratuitous aid, the definition of which is given in the Laws of Ukraine «On Humanitarian Aid» and «On Charitable Activities and Charitable Organizations» of 05.07.2012. The provisions of the Law of Ukraine «On Humanitarian Aid» show that humanitarian aid is targeted targeted free aid, which is provided in cash or in kind, in the form of works or services. It should be emphasized that the sale of goods (items) of humanitarian aid; use of charitable donations, free aid for profit; concluding other transactions for the disposal of such property for profit, ie the amount by which the income exceeds the associated costs, as well as the purpose of profit can be proved by proving the actual profit or encroachment. The misappropriation, sale or exchange of other goods for personal gain is considered inappropriate. The key feature is free and useless assistance only to those who need it, or for clearly defined charitable purposes.

Attention is focused on the subject of the criminal offense to the misuse of humanitarian aid. Problematic issues in the qualification of humanitarian aid and delimitation from fraud are considered. It is noted that the adopted changes to humanitarian aid need some clarification in terms of defining the subject of the offense. In addition, the legislation on the activities of a charitable organization needs to be improved.

Key words: humanitarian aid, charitable donations, gratuitous aid, criminal liability, profit, subject, fraud.